

EN KRISTEN STATSMANN OG VERDEN

av

ASBJØRN AAVIK

Få statsmenn i Østen er gjennom de siste årtiere blitt så omtalt, diskutert, kritisert og bakvasket som Nasjonalist-Chinas president, Chiang Kai-shek.

Av flere grunner. Helst er han blitt kritisert for vanstyre og korrupsjon de årene fra 1928—1948 da han var det samlede Chinas leder. Det siste var vel verdens knusende dom over ham, hans styre og hæren, da det hele brøt sammen under Mao Tsi-tungs framstorming og seier etter siste verdenskrig.

Her ble råttenkapen og elendigheten helt ut åpenbart, sa verden. Selv nå, flere år etter, dukker dette spøkelset igjen og igjen opp i norsk presse, radio og tidsskrifter. Det kommer ofte som et innskudd eller en bisetning til noe annet man vil ha fram. Uten kommentar. Og da har ting, både gode og onde, lett for å bli over- eller underdimensjonert.

Det som her skrives, er på ingen måte tenkt som noe forsvar for Chiang. Når årene er gått, og han er borte, vil andre i seklenes rolige løp kunne se tilbake og felle dommen. Men kan hende var det godt for oss alle allerede nå å sette oss ned en liten stund og helt rolig se tilbake på Chiangs tid i det halve århundre som ligger bak oss. For et menneske må dømmes og bedømmes satt inn i den tid det levet i, og i det lands ramme livet ble levet.

Tilbakeblikk

China har en skreven historie som går 2000 år tilbake før Kristi fødsel. Legendehistorien enda 1000 år lenger tilbake. I dag er vi snart 2000 år etter Kristi fødsel. Så China er et av de eldste kulturland som har overlevet tiden — og lever videre.

Andre kulturland, som f. eks. det gamle Egypt, er gått under. Helt opp til revolusjonen som kulminerte i 1911–1912, var China et keiserrike, styrt av skiftende dynastier. Noen hersket et par hundre år, noen flere århundrer, andre ferre. Dynastiene smuldret helst ned og falt sammen av seg selv, fordi de råtnet opp innefra ved umoral, korrupsjon og intriger osv. Tilslutt ramlet det gamle riket helt ved en siste liten keiser uten evne til å styre i det hele tatt. Men også her bør vi huske at i de skiftende dynastiers rekker var der mange dyktige keisere, store statsmenn som alltid vil lyse i landets historie.

Chinas dynastitid endte med det mandsjuriske (1644–1912). Og det var igrunnen den siste keiserinne – Den gamle buddha – som veltet det. En meget begavet og uhyre interessant person som vi ikke her har tid å gå nærmere inn på. Har noen interesse av å lese om henne, så har Pearl Buck skildret denne dame i sin meget interessante bok «Den siste keiserinne». Hun satte i sin alderdom på den gamle dragetrone en ung «reformkeiser». Men det var bare en «stråmann». Hun styrte fortsatt kjemperiket fra sitt sommerpalass i Den forbudte by. En kjempesum, unge, nye framskrittvennlige menn omkring den unge keiser bevilget til å bygge landet en moderne flåte for, tok hun selv hånd om. Brukte pengene til å lage en skjønn marmorbåt for i en av de store kunstige sjøene i Den forbudte by. . . Den står der den dag i dag med sine kjølige marmorhaller, bueganger og fest-saler som et minne om den gamle keiserinne. Sjøen ligger like ved sommerpalasset. I de kjølige bueganger og haller i det bunn-faste marmorskip var det deilig å tilbringe hete sommerdager.

Den gamle dames siste raseri for å få alt fremmed og alle utlendingene ut av landet, var bokseropprøret i året 1900.

Det var dette urgamle keiserriket, dette utlevde dynastisystem, republikkens grunnlegger, Sun Yat-sen, greidde å velte. Revolusjonen var fullbyrdet i 1912. China var blitt en republikk.

Men en slik koloss med årtusenens historie, snur man ikke på en natt. Et land som rekner med århundrer der vi rekner med år, kan en ikke uten videre kaste inn i Vestens eller USA's ferdiglagte politiske støpeskje og si: Værsågod, slik skal du bli over-

tatt for at vi skal kunne godta deg, akseptere deg og ta deg opp i vårt gode samfunn! Nei, hverken i USA's eller Vestens støpeskje passet kolossen. Riket ble heller aldri noengang voks Vestens fingre fikk forme.

Sun Yat-sen døde i 1925. Før han døde, hadde han utpekt den unge hærfører Chiang Kai-shek til sin ettermann. Og det var Chiang som da fikk samlet det sønderslitte riket under en sentralledelse. Fullbyrdet det ved sitt store felttog fra sør til nord i landet. Han endte som seierherre i Peking år 1928. Men tok Nanking i sentral-China til sin hovedstad. Der fikk han også reise et stort maosoleum for den balsamerte Sun Yat-sen. Han ligger i en kiste med glasslokk som Lenin i krypten på Den røde plass i Moskva.

Dette felttoget var noe av en bragd. Og er for alltid skrevet inn i Chinass historie som et minne over en stor hærfører. For Chiang er kriger — mer soldat enn han er statsmann. . .

Omforming og oppbygging

Så skulle da denne Østens koloss på 450 millioner mennesker (dette var i 1928, i dag rekner man med 6—700 millioner) litt etter hvert omformes til et demokratisk samfunn. Og det var ikke lett for den unge president Chiang Kai-shek. Vanskeligst var vel alle de reaksjonære kreftene i landet — mange gamle store ledere som mente de var vel så godt skikket til å være president.

Derfor tok det tid — tok årtiere. Og den vestlige verden kunne ikke forstå det hele. Særlig USA, hvor man raste avsted med 100 km i timen. Folket i China ville vente endel år og «lukte» på mannen. For man sier i China: «Er mannen god, vil også hans styre bli godt.» En slik ting blir man heller ikke klar over på noen timer.

Vi kan nevne noen reformer fra disse årene.

Først innføringen av et moderne skolevesen. Gjennom keiserdynastiene var skolene private. Dvs. folk som hadde råd til det, slo seg sammen og hyrte en lærer for barna sine. Dermed fikk de lite bemedlede og de fattiges barn ingen sjanse til å få skole-

gang. Dette vendte Chiang opp ned på. Men vansken for ham m. h. t. dette kom da foreldrene forsto at *alle* barna deres skulle på skole — også jentene. At en eller to i flokken fikk skolegang, var jo fint. Disse kunne da lese verdien på pengesedlene og summen på rekninger, så ingen bedro dem. Men resten av flokken behøvde ikke somle vekk tiden med skolegang og bøker. . . Det tok årtiere å vinne over denne bøyg. Og uviljen hos foreldrene var på langt nær overvunnet da Chiang ble styrtet i 1948. Analfabetismen var fremdeles stor. Det er sikkert bedre nå i Folkerepublikken, for folket er nok mer redd Mao enn Chiang.

Og søndagen i China kom med Chiang, slik den kom til Det romerske riket ved keiser Constantin. Den kom ikke så langt som til det jevne folk, slik er den fremdeles ikke kommet i Nasjonalist China på Taiwan. Men for å få en begynnelse, bestemte han at alle skoler skulle ha fri søndagen, alle regjeringskontorer, banker og andre offentlige kontorer. Dette var noe helt nytt. Og det var igrunnen det første streif av kristendommen innover det store folk. Jeg mener som kom fra presidentstolen. Og med årene tok søndagen likevel til å innarbeide seg i folket. Ikke så meget som en kristen dag, men som en hviledag.

Fotbindingen ble med Chiang forbudt ved lov. Det første store korstog mot denne fryktelige skikk i landet ble lansert av misjonærene. Da Chiang kom til makten, støttet han oss helt ut i dette. Og dekretet fra presidentens bord var strengt. . . Også dette tok tid — tok årtiere. Selv da vi måtte forlate landet sammen med Chiang før 1950, ble fotbinding enda praktisert i bortgjemte daler og bygder i innlandet. Nå er det nok slutt.

Eller tempelrenselsen. Det var vågsomt. Men folket ropte til hovedstaden: Vi har ikke skolebygg til alle barna, og heller ikke penger å bygge for! Rens templene, og bruk dem! var beskjeden de fikk tilbake. Det var forferdelig! Og fullbyrdelsen av ordren eller tillatelsen avhang i høy grad av de lokale embetsmenn — mandarinene på stedet. Men jeg vet om byer derinne i landet hvor jeg arbeidet, hvor mandarinene sendte soldatene på gudene. De slo rep om halsen på disse veldige kolosser støpt av leire og rev dem ned fra altrene. Ofte bleke av redsel når

guden stupte nesegrus i det harde golv og gikk i mange beter. Men når alt støvet la seg, og intet hadde hendt, lo de unge i uniformer, og gikk på neste gud med stor iver.

Og templene i China er alle solide, gode bygg. Det ble fine klasserom under gode, tette tak. Etter det jeg selv så i China gjennom disse årene, var dette med å rive grunnen vekk under den urgamle tempeltilbedelse i landet.

Men, sier du kanhende, det var ikke fint av Chiang å gjøre dette selv om han var en kristen! Det er jo rene religionsforfølgelse! Han så det ikke slik. For jeg husker et dekret fra hans bord som ble slått opp på alle husvegger. Der skriver han bl. a. at det ikke var riktig at disse jord gudene skulle sitte i byens beste hus, mens barna ikke hadde et klasserom engang. . . Og jeg så menn som leste det, nikke til hverandre. Enige! Men noen ble mektig vrede — gikk bort og rådslo om hvordan man kunne skaffe en slik mann av veien. . .

De russiske rådgivere

De russiske rådgivere som Sun Yat-sen hadde kalt til landet, sendte Chiang tilbake igjen like etter han kom til makten. I spissen for disse var den kjente Borodin. Men det var allerede forsent. Den røde sæd var sådd i unge sinn i skoler og universiteter — en utsåd som senere skulle bære hundre foll. . . Og det skjebnesvangre var at noen av lederne i hæren og landets styre, som var smittet av den røde ideologi, skilte lag med Chiang. Gikk til venstre. Der begynte det kinesiske kommunistparti. Og det var kjernen til den røde hær som senere erobret landet. Blant disse menn var noen av de som nå leder landet, de fleste jevngamle med Chiang. For å nevne noen: Chu-teh, Ho-lung «Elvedragen», som jeg selv har møtt personlig der langt inne i China for mange år siden nå, Chou-En-lai, Mao Tsi-tung og mange andre.

Disse menn, selv om de var meget imot det, kunne ikke hindre at Chiang sendte rådgiverne hjem. Dog svor de: De kommer tilbake en dag! Og tilbake kom de.

Dette var kjernen til hæren som dro til venstre, og ble Chiangs fiender og hans hodepine alle dager i landet. Han sloss med dem

alle år. Tilsist forsto de at de ville bli knust. Da tok de ut på den lange marsj gjennom hele Vest-China og opp til en bortgjemt liten by, Yenan i provinsen Shensi. Her levet, virket og «formerte» de seg under hele siste verdenskrig. Etter den kom de sterke tilbake og begynte sitt felttog fra nord mot sør — felttoget som feide president Chiang og hans følge mot havet, og senere over havet — til Taiwan.

Korrupsjon

Noe av det Chiangs regime opp gjennom alle år, helt til nå, er blitt mest kritisert for, er korrupsjonen i landets styre og stell. At han ikke kunne få has på noe slikt?

Og det er sant — korrupsjonen var stor i landet gjennom alle år. Ingen vil nekte det. Og den har også som en ond skygge fulgt regjeringen over til Taiwan — om enn i mye mindre grad enn over på fastlandet.

Men også her kunne det kan hende være riktig å gå litt stille i dørene. Ingen vil unnskyldte Chiang og hans styre, minst vi som fikk leve i det gamle China den tid han styrte der. Dog, la oss også her se litt tilbake i historien.

I det gamle Keiser-China vi foran har talt om, fikk en nyan-satt embetsmann en svært beskjeden fast lønn. Det ble aldri sagt offentlig, aldri høyt, likevel var det underforstått: Det du ellers trenger, får du skaffe deg på annen vis! Derfor knurret man aldri over den lave faste lønn. Embetsmannen, stor eller liten, visste at det fantes tusen veier han kunne skaffe resten på. Og var han en høy embetsmann, kunne han «skrape» en hel del av mannen under seg. Denne igjen av neste osv. Derfra har vi ord-taket i det gamle China: «De store fiskene spiser de små, de små fiskene spiser reker, og rekene spiser jord.» Så til og med den klumsne bondegutten som passet mandarinens ridehest, hadde sjanser til litt «jord». For også hans lønn var liten. Derfor hadde de også dette ordet i «Yamen» — mandarinens embets-bolig —: «Selv om vinteren svette søylene.» Med «svette» mente man at i embetsboligen dryppet det noe på alle ved alle årstider. Eller de sa: Fjerde-sekretær har to tenner mer enn

annen-sekretær. Dvs. en fjerdemann måtte «arbeide» mer for å få inn dette ekstra enn en førstemann.

Noe som dette — etter årtusener — rydder man heller ikke bort i en generasjon. Chiang så det. Og var streng. Jeg vet at flere ganger var hans liv i fare, fordi han hadde ryddet vekk en høy embetsmann siden denne var mer opptatt av «å slikke søylene» enn sin oppgave. Der smalt mange nakkeskudd de årene i China, og menn med god utdanning både fra USA og Europa ble slengt i en tidlig grav fordi hendene deres ikke var rene. Se, dette er ikke oppskrevet i våre erindringer her i Europa, eller i Vesten forøvrig. Heller ikke da Chiang fikk en av de største menn i China med seg i bilen sin etter en konferanse, og kjørte vekk med ham. Ingen har sett ham siden. Mannen var korrupt og ødela hva Chiang forsøkte å bygge opp.

Ikke alltid greit. Mange av de menn med skitne hender var slike som hadde hjulpet Chiang til makten, stått ved hans side og kjempet sammen med ham til den store seier i 1928. Nå de fikk det roligere, trengte de flere penger. Og en betrodd stilling ga dem også nøkler til landets store pengeskap. De forsynte seg. Til og med hans egen svoger, T. V. Sung, som var både utenriks- og statsminister en tid. Hans kister var godt fylte, da han ved tilbaketrekkingen kom seg til Hongkong, og senere over til USA, hvor han lever med sin familie i dag. Jeg har ikke møtt en eneste kineser på Taiwan som har noe godt å si om denne «store» mann i dag, selv om han er madame Chiangs egen bror. .

Hadde Chiang fått tid — for tiden teller mer i China enn i noe annet land på jorden — tror jeg han etter hvert ville fått en ende på det. Ugraset får en ikke ut av en slik stor og gammel åker på en dag eller to. Det har dype røtter. Og jeg er på ingen måte så optimistisk at jeg tror det slettes ikke finnes korrupsjon i Det røde China. Også de som styrer der i dag, er etterkommere av et dynasti-China med urgamle lover som aldri har vært nedskrevet. Bare skrevet i sinnene generasjon etter generasjon. En hel del hører vi jo der vi lever like ved bambusteppet. Men slike ting må jo for all del skjules derinne i Folkerepublikken hvor det ikke engang lenger finnes fluer. . . Og våre delegasjoner på

en hurtigtur gjennom landet tror det. Og forkynner det i hjemlandet her i Vesten og i USA. Og folket tror det. Men en sped røst fra en misjonær kan hende, en person som hele livet har levet i Østen, rister man bare på hodet av.

Den første guvernøren Chiang sendte over til Taiwan for å overta øya etter japanerne ved krigens slutt, ble skutt på presidentens ordre fordi mannen istedenfor å tenke på folket, tok til seg av øyas skatter. . . Det var en stor mann, en mann meget betrodd hos presidenten.

En grenseperson

Det er hva Chiang er: en grenseperson.

Han er planken over fra dynastitiden til republikken — demokratiet. Han lever både i keisertiden og i republikken. Ser både bakover og framover. Seiler nok enda med for mye last fra det gamle. Han er på en måte både keiser og president, despot og demokrat. Folkelig, men samtidig kald og fjern som marmorbåten til keiserinnen i Den forbudte by i Peking. . .

Historien hadde utpekt ham til en «overgangsmann» i det gamle riket. En opprydder, en veirydder. . . Til dette fikk han bare 20 år. Og hva er vel det i et rike med en historie på en 5000 år?

Chiang som statsmann

Chiang er og blir kriger.

Han er mer soldat enn statsmann. Og kan hende bedre som offiser enn president. Han er hærfører — en av Chinas store. En strateg. Fryktløs. En mann med hjernen klarest i de farligste og mest kritiske slag. Liker fremdeles geværet bedre enn scepteret. Han laget aldri noen tronsal i sitt palass i Nanking. Heller ikke på bondegården som nå er hans residens på Taiwan. I dag, når han blir lei av kontorluften i hovedstaden Taipei, tar flyet hans, «Sung-mei-ling» (Madame Chiangs pikenavn), ham over til øya Kinmen (Quimoy), gullporten. Da er han like inne ved China-kysten. I klarvær ser han over. Derover kan han bli et par dager. Vandrer om i det indre av øyas steinverden — Østens Gibraltar.

Her er han hjemme – her blandt blankpuste kanoner, mitraljøser og andre skytevåpen. Og når hans jethær larmer over hodet hans, da smiler den gamle «Tiger».

Chiang og Østen

Ingen statsmann i Østen har tatt et så klart, nærmest steilt standpunkt til kommunismen som Chiang. Men så er det heller ingen annen statsmann i Østen som kjenner de røde og deres taktikk slik på nært hold som denne mann. Her er han kompromisløs, steil og kald. Fra første stund etter krigen, da USA sendte Marshall til China for å megle mellom Chiang og Mao med Chou En-lai som Maos mellommann, var Chiang ubøyelig. Enten overgivelse, eller brudd.

Dette enten-eller kunne USA ikke forstå. Og de «brøt» med Chiang. Sa at det framstormende parti var et reformpart med nytt blod som burde få sin vei i riket, få sin plass og sin sjanse.

Det fikk sin plass og sin sjanse. Resultatet kjenner vi i dag. Så den gangen iallfall ved konferansebordet i Chungking i China, så Chiang klarere enn de utenlandske statsmenn. Hadde USA den gangen, som nå på Taiwan, støttet Chiang økonomisk og militært, ville historiens gang blitt en annen. Man ser det nå, men det skal helst ikke snakkes om.

Og alle år senere har Chiang vært like steil når det gjelder kommunismen. Den boken han skrev for endel år siden – «Min femogtyveårige kamp mot kommunismen» – er både interessant og opplysende lesning.

Grunnet dette steile standpunkt til de røde, har Chiang lite sympati blant de andre store statsmenn i Østen i dag. For blant dem alle er det en valen leflen med kommunismen. Særlig har Chiang hatt uhyre vanskelig for å forstå Nehrus standpunkt her. Han har alltid hatt stor respekt for mannen Nehru, og satt pris på den store nabo i Østen – India. Men Nehrus balansepolitikk når det gjaldt kommuniststyret i Peking, har Chiang alltid vært redd. Det er ikke ofte Chiang trer fram for mikrofonene og taler til Østen – til verden. Men to av de gangene han har gjort det disse 10 år jeg har vært på Taiwan, var det for å advare

India. Men India lyttet ikke. Hvorfor lytte til en røst fra en mann som har mistet sitt land — som er i landflyktighet? . . . Ingen stat kan i lengden eksistere med en aggressiv kommuniststat som nabo, sa Chiang. Vekten la han på *aggressiv*. Disse siste måneder har vi opplevd at Chiang hadde rett. Og det er mulighet for at «Tigeren»s aksjer i India har steget aldri så lite.

Indonesias Sukarno har ikke mye godt å si om Chiang som statsmann. Men så seiler også denne mann sitt store skip sterkt til venstre. Filippinene er jo Nasjonalist-China venner med. Men styret der synes det er altfor mange kinesere på øyene. Og så dette at de formerer seg i slike mengder. . . Japan er i knipe når det gjelder Chiang. Landet har diplomatisk forbindelse med Taiwan. Men samtidig vil de gjerne ha det store China som marked for sin eksport, som er landets eksistensbetingelse.

Chiang som kristen

Det første Chiang fikk bygge etter han trakk ut av sitt China og fant tilflukt på Taiwan, var en kirke. Det var i grunnen en gave fra venner. Den ble bygd i parken som omgir den store, gamle bondegården utenfor hovedstaden, Taipei, hvor han fikk sin residens. Det er en enkel kirke — i metodistisk stil.

For han er metodist. Det var Sung Mei-ling som han ble gift med. Hun er fra et gammelt kristent hjem i Shanghai, og det sies at hennes mor satte som betingelse at generalen skulle bli døpt før datteren ble gitt ham. Så det er kan hende rett som noen bruker å si det: Chiang «gikk over til kristendommen».

Vi vet bare at han i den tiden han styrte det store China, åpent bekjente at han var en kristen. Alle visste det. Det samme gjør han på Taiwan. Hans nærmeste venner, også amerikanere nå på øya, forteller oss at han hver morgen bruker en hel time til meditasjon, bibellesning og bønn. Den time får ingen forstyrre. Og han står tidlig opp, så han «stjeler» ikke denne time fra sin arbeidstid. Og de som har sett presidentens bibler, sier de er meget slitte.

Han har sin egen prest i den kirke han har bygd. Den er åpen for regjeringsmedlemmer og for hans og madames nære

venner. Fremmede kan søke om adgangskort — tillatelse til å komme. For der er streng vakt. Ble det etter det ble oppdaget at blant flyktningene var det spioner som var kommet til Taiwan med det spesielle oppdrag å myrde presidenten.

Denne mann ønsker misjonene og misjonærene velkomne til øya, som nå har 11 millioner kinesere. Og misjonene kan få lov å drive middelskoler, gymnas og universiteter som de ønsker. Så nettopp nå er det en stor tid slik på øya.

Men Chiang er også konfucianer. Går det an for ham, sier du, hvis han vil være en kristen? Han er konfucianer i den forstand at han vil gjenopplive denne store lærers moralsystem og etiske krav til et menneskes livsførsel. Det vil igjen si barns og ungdoms forhold til herskeren, til læreren, til foreldre og foresatte. Ærbødighetsprinsippet. Dernest de voksnes ansvar i samfunnet. Her er ingen tilbedelse av mannen, bare en gjenoppståen av hans morallære.

Hørte inne i China, og har hørt det nå på Taiwan: Hvis Chiang er en kristen, hvorfor utrydder han da ikke buddhismen, muhammedanismen og andre ikke-kristne religioner i landet sitt?

Det er utlendinger — kristne — som spør slik.

Se, det går dog ikke an! I presidentens regjering inne i China, og likedan nå på Taiwan finner vi mange innflytelsesrike, framstående buddhister og muhammedanere. På Taiwan rekner vi med at der nå er 4 % kristne (katolikker og protestanter). Resten av befolkningen hører til de ikke-kristne religioner, eller hører ikke til noe i det hele tatt.

Husker at inne i China, for mange år siden, tenkte Chiang på å innføre kristendomsundervisning i folkeskolen. Men med ett var buddhistene der og forlangte det samme. Så han måtte droppe det. Taiwans skoler er fremdeles religionsløse. Men søndagene har de fri. De kan komme til møter. —

Chiang Kai-shek er snart 75 år. Vi som kjenner ham, og som tross hans vankanter som vi alle har, er glad i ham, skulle dog ønske at han enda engang fikk stå på den store frontbalkongen av sitt palass i Nanking, og bli tiljublet av sine 6—700 millioner.